

Джерело: Лопух К.В. Гроші у господарській системі суспільства: сучасні теоретико-методологічні підходи до аналізу / К.В. Лопух // Історія народного господарства та економічної думки України: зб. наук. праць. – Вип. 47. – К. : ДУ „Ін-т екон. та прогноз. НАН України”, 2014. – С. 249–261.

УДК 336.741.28+330.831.84+330.837

Гроші у господарській системі суспільства: сучасні теоретико-методологічні підходи до аналізу

У статті узагальнено теоретико-методологічні підходи монетаризму та інституціональної теорії до аналізу грошей. Визначено, що у сучасній економічній теорії гроші трактуються як інститут, що характеризує рівень розвитку ринкового господарства і суспільства в цілому.

Ключові слова: гроші, інститут, індивід, суспільство, довіра, обмін, монетаризм, інституціональна теорія.

Деньги в хозяйственной системе общества: современные теоретико-методологические подходы к анализу

В статье обобщены теоретико-методологические подходы монетаризма и институциональной теории к анализу денег. Определено, что в современной экономической теории деньги являются институтом и характеризуют уровень развития рыночного хозяйства, а также общества в целом.

Ключевые слова: деньги, институт, индивид, общество, доверие, обмен, монетаризм, институциональная теория.

Money in economic system of society: modern theoretical and methodological approaches to analysis

The article summarizes the theoretical and methodological approaches of monetarism and institutional theory to the analysis of money. It is determined that in the modern economic theories money are treated as an institution characterizing the level of development of the market economy and society as a whole.

Key words: money, institute, individual, society, trust, exchange, monetarism, institutional theory.

Постановка проблеми. Однією із причин, що викликає труднощі в обґрунтуванні єдиної сутності та ролі грошей на сучасному етапі господарського розвитку, виступає їхня багатоаспектність у житті суспільства та виняткова важливість для подальшої еволюції і функціонування ринкового господарства. В останній третині ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається динамічний розвиток господарських систем, рушієм якого стає фінансовий капітал, що почав безпосередньо здійснювати прямий вплив на функціонування реального сектору економіки. Для сучасних наукових досліджень характерним стає аналіз грошей не з позицій їх функціонального призначення в економіці, а як інституту, що інтегрує господарство у цілісну підсистему суспільства. Тому, спираючись на наукові ідеї та досягнення сучасної економічної думки, необхідно осмислити суть і роль грошей у нових реаліях господарського життя суспільства, де все більшого значення набувають фінансові відносини.

Метою публікації є представлення результатів аналізу новітніх теоретико-методологічних підходів до значення та впливу грошей на життя суспільства в цілому, а також на розвиток його господарської системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема грошей в науковій економічній літературі вивчена достатньо ґрунтовно. В той же час аналіз грошей лише з точки зору їхньої ролі в економічних процесах визнається багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими обмеженим і таким, що не відображає їхнього впливу як на окремого індивіда, так і на суспільство в цілому. М. Фрідмен аналізував гроші як суто з економічного погляду, тобто їхнього значення в економічному розвитку, так і їхнього впливу на формування сучасного суспільства. Положення інституціональної теорії у дослідженні сутності гроші використовуються відомими російськими науковцями Н. Зарубіною, В. Маєвським, О. Сухаревим та ін. Активно розвивається інституціональний підхід до трактування грошей, грошово-кредитної та фінансової систем вітчизняними дослідниками А. Гриценком, В. Ільїним, А. Мазаракі, О. Сніжком, А. Ткачем, Т. Унковською та ін. У

вітчизняній науковій літературі простежується глибокий інтерес до грошей як суспільного інституту, а не тільки як економічної категорії. Гроші інтегрують суспільство, пов'язуючи між собою усі його структурні елементи у єдину соціально-економічну систему. Разом з тим, у вітчизняній науковій літературі інституціональний аспект проблеми грошей залишається недостатньо дослідженим, що й вимагає перш за все аналізу та узагальнення існуючих сучасних теоретико-методологічних підходів до грошей.

Виклад основного матеріалу. Гроші та різні грошові інструменти від фінансового капіталу до кредитів і електронних грошей визначають сутність сучасного типу господарства як грошово-кредитного. Відомі вітчизняні вчені В. Ільїн та А.Мазаракі зазначають, що «гроші – одна з небагатьох істин, що впливає на сенс життя людини» [7, с. 78].

Як відомо, в економічній теорії особлива увага ролі грошей у господарській системі приділялася представниками монетаризму. Гроші стають фундаментальним елементом в усій теоретичній системі монетаризму, але не тільки в розумінні їх як засобу обміну або загального еквіваленту, а як універсального та водночас складного суспільного інституту. Саме в такому контексті розглядає гроші основоположник монетаризму («монетаристського підходу») в економічних дослідженнях, лауреат Нобелівської премії з економіки 1976 р. Мілтон Фрідмен. Гроші та обмін, який вони опосередковують, є практично єдиною реальною силою, яка здатна інтегрувати суспільство. При цьому гроші виступають основою суспільства та його сутністю, перетворюючи масу розрізнених індивідів у соціальне ціле [Цит. за 2, с. 13]. В той же час гроші формують універсальні зв'язки між індивідами, суспільством та економічною дійсністю, але разом з тим, вони не мають будь-якої якісної визначеності. В основі ключового постулату вченого «гроші мають значення» лежить поняття цінності грошей для кожного індивіда окремо і суспільства в цілому. «Гроші мають цінність тому, що всі вважають, що вони мають цінність» [15, с. 285]. При цьому гроші

у М. Фрідмена є фікцією, яка визнається суспільством як загальноприйнятий та визнаний засіб обміну в результаті «угоди» між його членами.

Таке тлумачення грошей дає підстави вченому обґрунтувати появу інфляції та необхідність її державного регулювання. В той же час теоретичні положення монетаризму спрямовані на вирішення проблеми надмірної кількості грошей в економіці. Пояснюючи таку спрямованість монетаризму, М. Фрідмен спирався на вислів відомого англійського економіста XIX ст. Дж. С. Мілля: «В економіці немає нічого більш несуттєвого за своєю природою, ніж гроші, вони є важливими лише як хитромудрий засіб, який слугує для економії часу та праці. Це механізм, який дозволяє здійснювати швидко та зручно ту діяльність, яка здійснювалася б і без нього, але набагато повільніше... Проте його очевидний та незалежний вплив проявляється тільки тоді, коли він ламається» [8, с. 541]. Цінність грошей полягає не у їхньому речовому вигляді (банкноти, монети), а в суті суспільних процесів, які вони опосередковують своїм рухом та забезпечують їхнє функціонування, виконуючи винятково важливі економічні функції. В той же час гроші в монетаризмі виступають тим фактором господарської системи, який породжує її нестабільність, відхилення від рівноважного стану, а тому потребують постійного контролю за їхнім обсягом. З цього приводу М. Фрідмен відмічав, що в суспільстві мабуть не існує іншого механізму, який може мати більш катастрофічні наслідки для розвитку суспільства, коли виходить з ладу.

Завдяки новаторським працям М. Фрідмена відбулися кардинальні зміни в еволюції наукового аналізу грошей як визначального чинника розвитку суспільства. Винесення представниками монетаризму в центр наукових досліджень категорії грошей спричинило формування потужної системи наукових економічних поглядів, виокремивши їх не тільки з течій економічного неоконсерватизму, але й як самостійну науково-дослідну програму в економічній науці.

У результаті публікації низки праць М. Фрідменом та його послідовниками було утверджено вирішальну роль грошей у функціонуванні господарства, що стало поворотним моментом для зародження і розвитку монетаризму як цілісної теоретичної системи в економічній науці. Разом з тим, у 90-х рр. ХХ ст. монетаризм почав втрачати здатність бути прикладною економічною теорією, головним чином, враховувати конкретні умови та особливості розвитку сучасної господарської системи. Відомі англійські економісти Б. Сноудон і Х. Вейн відмічають, що М. Фрідмен наголошував на негативних тенденціях у розвитку економічної науки, яка «все більше стає прихованим відгалуженням математики, а не займається реальними економічними проблемами» [Цит. за 10, с. 538]. Саме цю проблему намагаються вирішити прихильники монетаризму, розширюючи поле економічних досліджень шляхом залучення до наукового аналізу ідей інших напрямів сучасної економічної теорії, зокрема інституціоналізму та еволюційної теорії.

З одного боку, інституціоналізм дає змогу розширити методологію досліджень і поглибити розуміння особливостей функціонування сучасної економічної системи. З іншого, – на сучасному етапі розвитку інституціональної теорії відбувається модифікація її предмету досліджень під впливом посилення ролі грошей в економічному житті людини. В даному контексті на увагу заслуговують застосування інституціонального підходу до трактування не тільки грошей, а й інфляції, грошово-кредитної політики, фінансової системи та її елементів.

Гроші, на думку відомого білоруського вченого П. Лемещенко, є інститутом, оскільки являють собою утилітарну норму поведінки індивідів, що орієнтується на накопичення багатства у феноменальних вартісних формах, і закріплена політико-правовим середовищем [3, с. 106]. При цьому особливо робиться акцент на розумінні грошей як виразника вартості, що залишається стрижнем ринково-капіталістичної системи господарства. Подібне твердження висувається також вітчизняним вченим А. Гриценком.

Так, вчений відмічає, що основою сучасної економічної кризи є відсутність адекватного розуміння базисного відношення – вартості [1, с. 47]. Внаслідок того, що цій проблемі не приділяється належна увага, в реальності панує суто функціональний, інструменталістський підхід до тлумачення грошей. «Не важливо розуміти, що це таке, важливо тільки знати, як це працює і як його можна використати» [там само] – констатує вчений, говорячи про обмеженість розуміння поняття «гроші» мейнстрімом сучасної економічної науки.

Саме тому виникає необхідність використання інституціональної теорії, в якій гроші трактуються як суспільний інститут і виникають як результат «довіри» між людьми. Важливо в даному контексті згадати Б. Лієтара, бельгійського економіста та «архітектора євро», який зазначає, що «гроші – це довіра, яка живе та помирає у людському серці та розумі. Завдання грошових систем – зберегти цю довіру. Окремі цивілізації були побудовані на довірі... Але коли суспільство втрачає довіру до грошей, воно втрачає впевненість в собі» [4, с. 78]. Таким чином, гроші не просто виконують свої функції як міри вартості, засобу обігу або накопичення, вони на сучасному етапі розвитку суспільства забезпечують його цілісність та стабільний розвиток. Тобто можна говорити про те, що гроші починають виконувати додаткову функцію – взаємозв'язують суб'єктів економіки як всередині окремої національного господарства, так і на світовому рівні організації господарського життя, а також регулюють ці взаємозв'язки.

Відомий російський представник інституціоналізму О.Сухарєв відмічає, що гроші не тільки забезпечують взаємозв'язки в економічній системі, вони «обслуговують конкретні соціальні інститути, що виконують ті функції, яких потребує суспільство» [12, с. 309]. Тому від збільшення або зменшення кількості грошей в обігу залежить, як ці функції будуть виконуватися. Якщо результат їхнього функціонування буде відрізнятися від очікуваного, то постає питання їхньої ефективності: якщо ці інститути не ефективні, то вони зникнуть. Грошові ресурси, з точки зору вченого, дають змогу подолати

дисфункцію як окремого інституту, так і економічної системи в цілому. Під дисфункцією інституту розуміється зниження якісних характеристик економічного інституту, системи правил, економічних організацій [11, с. 401].

Ключовими грошовими інститутами, що призводять до дисфункції національної економіки як макросистеми, виступають головним чином ціни та інфляція. Ціна з позицій інституціонального підходу також є інститутом, функції якого в економічній системі можуть порушуватися, що призводить до виникнення інфляції. Цінова дисфункція може проявлятися, наприклад, тоді, коли зростання цін в економіці відбувається не за рахунок підвищення продуктивності праці, а внаслідок монопольної влади економічної організації. Крім того, коли розгортання інфляції набирає обертів, прогресує скорочення зайнятості, тобто відбувається ланцюгова реакція, що призводить в кінцевому рахунку до розбалансування економічної системи та кризи.

Інше розуміння в рамках інституціональної теорії грошей було запропоновано відомим російським вченим В. Маєвським. Дослідник розробив власний підхід до трактування поняття грошей з урахуванням особливостей розвитку сучасної господарської системи, з акцентом на динамічність трансформацій у фінансовому секторі економіки. В. Маєвський у своєму аналізі ролі грошей в економіці, з одного боку, спирається на еволюційну теорію економічного розвитку, але з іншого - використовує рівняння кількісної теорії грошей І.Фішера, розглядаючи інфляцію, подібно до М. Фрідмена, як грошовий феномен. На нашу думку, концепція В. Маєвського є спробою застосувати теоретичні напрацювання на практиці, враховуючи факт їхніх емпіричних обґрунтувань та підтверджень, зокрема при аналізі динаміки інфляції та ВВП в США і Росії.

Розглядаючи інфляцію як еволюційне явище, він пов'язує її з появою так званих «нових макрогенерацій», які приходять на зміну «старим». Під макрогенерацією розуміється сукупність макроекономічних підсистем (секторів та галузей економіки), кожна з яких народжується та зникає в результаті природного відбору, створюючи за певний період часу валовий

національний продукт. Такі макрогенерації притаманні будь-якій економічній системі, і вони постійно змінюють одна одну, але при цьому така зміна відбувається поступово - нова макрогенерація, вбираючи в себе досягнення старої, поступово її витісняє і вона зникає. Цей процес характеризується безперервністю, причиною якої є постійна поява різних інновацій. Для того, щоб нова макрогенерація витіснила стару, їй необхідні ресурси (сировина, трудові ресурси, енергія) аби розпочати масове виробництво нових товарів. Це призводить до зростання попиту на ресурси, а оскільки вони є обмеженими, то відбувається зростання цін. В.Маєвський приходиться до висновку, що «саме інфляція, що з'являється в сфері ресурсних товарів, є тим економічним інструментом, який сприяє виникненню нової макрогенерації, активно бере участь у процедурі зміни макрогенерацій, забезпечує незворотність економічної еволюції» [5, с. 54]. Таким чином, інфляція є закономірним явищем ринкової економіки, а за концепцією В.Маєвського вона відіграє вирішальну роль у розвитку науково-технічного прогресу.

Крім того, досліджуючи проблеми, що виникли в реальній економіці у результаті фінансово-економічної кризи 2007 р., вчений розробив концепцію інфляції фіктивного капіталу [6, с. 16]. Ця концепція дає можливість знайти пояснення, чому в результаті насичення ліквідністю економіки розвинених країн не відбувається зростання інфляції в реальному секторі економіки, але спостерігається зростання цін на фінансові активи. Суть цієї концепції полягає в тому, що надлишкова грошова маса не залишається в реальному секторі економіки, а проникає на фондовий ринок, підвищуючи таким чином ціну фіктивного капіталу, який слугує «тінню» реальних процесів, що відбуваються в реальній економіці. Таким чином, перетікання надлишкових грошових коштів з реального сектору економіки у фінансовий можна вважати однією з важливих причин уповільнення інфляції в сучасних умовах.

Дослідження ролі фінансового сектору економіки у розвитку господарської системи та його впливу на формування і здійснення державної

економічної політики привертає увагу вітчизняних дослідників, зокрема Т.Унковської, С.Аржевітіна, І.Лютого, П.Юхименка, В.Власюка, В.Федосова, С.Юрія, В.Опаріна, О.Сніжко, А.Ткача, В.Лагутіна, Н.Стукало та інших. Наукові праці вчених відрізняє використання інституціонального підходу до пояснення функціонування сучасної як вітчизняної, так і глобальної фінансової систем.

Так, Т.Унковська [14] відмічає, що на відміну від західних дослідників, які трактують поняття «фінансова система» у вузькому сенсі як сукупність фінансових інститутів, фінансових ринків та інфраструктури, для вітчизняних дослідників характерне більш широке розуміння фінансової системи – як сукупності фінансових відносин в економіці. Це означає, що фінансові відносини включають не тільки грошовий обмін та рух грошових потоків, а й залежність економічного відтворення від фінансів різного рівня (глобального, державного, приватного). О.Сніжко [9] з цього приводу відмічає, що фінансова система є системним та складним об'єктом, що здатний до самоорганізації завдяки глибокій взаємозалежності його основних елементів та рівнів. Використання системного підходу у дослідженні фінансової системи вітчизняними вченими, на нашу думку, дозволяє виявити особливості взаємозв'язків між елементами національної та світової господарської систем в цілому та розв'язати проблеми функціонування фінансових інститутів зокрема. Серед проблем фінансової системи глобального рівня у фокусі досліджень вчених перебувають фінансова глобалізація, її вплив на національну економічну систему, а також фінансова нестабільність та модифікації у здійсненні грошово-кредитної політики на національному рівні. Враховуючи динамічність розвитку фінансового сектору економіки, предметом аналізу стають структурні елементи фінансової системи, зокрема фінансовий ринок, його розвиток, фінансові інститути, фінансова інфраструктура, фінансові інновації. Характерною рисою вітчизняних досліджень є визнання домінування фінансової складової у розвитку господарства. Разом з тим, використання методології

інституціоналізму дозволяє сформувати цілісне бачення взаємозалежного розвитку фінансового та реального секторів економіки. Так, А.А.Ткач запропонував використовувати методологічний інструментарій нової інституціональної економічної теорії як основи дослідницької програми «фінансового інституціоналізму», що дозволить :

- наблизити існуючі фінансові моделі до дійсності шляхом включення в аналіз впливу інституціонального середовища;
- проаналізувати особливості фінансової динаміки, зокрема інституціональної трансформації фінансової системи, а також еволюційні економічні та інноваційні процеси в цій сфері;
- розширювати дослідження ролі фінансових суб'єктів у формуванні фінансових інститутів та інституційних структур;
- прогнозувати інституційні зміни у фінансово-економічних системах;
- розробляти рекомендації інституційних трансформацій за допомогою фінансової економічної політики з використанням інструментів фінансової інженерії [13, с. 105].

Розроблення цих положень виступає свідченням, з одного боку, важливості фінансових, включаючи грошові, відносин, їхнього впливу на економічний розвиток, а, з іншого боку, обумовлює необхідність включення до економічного аналізу інституційного середовища, яке забезпечує ці відносини. При цьому стійкість фінансової системи у вузькому значенні та фінансова рівновага виступають ключовими чинниками стабільності економічної системи держави в цілому.

Розглядаючи нестабільність фінансової системи як один з визначальних факторів порушень у функціонуванні господарської системи, прихильники інституціональної теорії вбачають необхідність і у модифікації ролі грошово-кредитної політики у соціально-економічному розвитку. Крім традиційних функцій зі збереження низького рівня інфляції, стабільності цін, валютного курсу, процентних ставок, центральний банк повинен взяти на себе функції із підтримки розбудови інституціональної структури господарської системи.

Особливо актуальними ці функції є для країн, що переживають трансформаційні процеси. Так, О.Сухарєв в даному контексті відмічає, що класичний варіант грошово-кредитної політики не враховує у явному вигляді появу у господарському просторі значної кількості нових інститутів, які потребують певного «монетарного обслуговування», адже в іншому випадку вони або не працюватимуть, або працюватимуть неефективно [12, с. 309]. Оскільки ринкова економіка в тому варіанті, якому вона представлена в розвинутих країнах, ще несформована, то відповідно інструменти грошово-кредитної політики, такі як короткострокові процентні ставки, не діють в умовах економіки, що розвивається. Тому грошово-кредитна політика повинна не підлаштовуватися під економічну структуру, що формується, а має сприяти її формуванню. Крім того, центральний банк виступає тим інститутом, який може дати імпульс для економічного розвитку шляхом впровадження інновацій на державному рівні. Він також може створити умови для вирішення соціальних проблем за допомогою використання грошових інструментів та розробки стимулів для економічних суб'єктів спрямовувати частину грошових коштів на зазначені цілі.

Отже, інституціональна економічна теорія є спробою подолати обмеженість як предметної сфери, так дослідницьких підходів монетаризму (неокласичного напрямку в цілому) до аналізу господарської системи суспільства. Інституціональний підхід до аналізу економічних явищ акцентує увагу на тому факті, що реалізація економічної політики завжди пов'язана з нормативним аспектом – створенням діючих норм (*working rules*), правил та формальних інститутів. Таким чином, без створення нових інститутів та модифікації старих неможливо проводити ніякої принципово нової економічної політики, особливо у грошово-кредитній сфері.

Висновки. Розвиток сучасних економічних теорій характеризується поступовим зближенням їх окремих теоретико-методологічних положень. Неортодоксальні наукові напрямки, зокрема інституціональна теорія, відіграють сьогодні роль «інкубаторів нових ідей» та стимулюють інтеграцію

різних поглядів і підходів до вирішення фундаментальних економічних проблем. У такому контексті проблема сутності грошей не стала винятком. У сучасних умовах вплив грошей поширюється не тільки на функціонування та ефективність господарських процесів, а й на рівень добробуту, тісноту взаємозв'язків між окремими індивідами та динамічність розвитку суспільства в цілому.

Список літератури

1. Гриценко А. Економічна теорія в сучасному світі / А.Гриценко// Економічна теорія. — 2008. — № 10. — С. 40—54.
2. Зарубина Н.Н. Деньги как социокультурный феномен: пределы функциональности / Н.Н. Зарубина // Социологические исследования — 2005. — № 7. — С. 13—21.
3. Лемещенко П.С. Институциональная природа денег, или шаг к тайне финансового кризиса/ П.С.Лемещенко// Веснік БДУ. — 2009. — Сер. 3. — № 1. — С. 103—111.
4. Лиетар Бернар А. Будущее денег: новый путь к богатству, полноценному труду и более мудрому миру / Бернар А. Лиетар. — М. : КРПА Олимп : АСТ : Астрель, 2007. — 493, [3] с.
5. Маевский В. Введение в эволюционную экономику. — М. : Издательство «Япония сегодня», 1997. — 106 с.
6. Маевский В.И., Слуцкий Л.Н. Инфляция и фондовый рынок: CPI и S&P 500 / В.И.Маевский, Л.Н.Слуцкий // Прикладная эконометрика. — 2009. — № 3 (15). — С. 16—22.
7. Мазараки А.А., Ильин В.В. Философия денег: Монография. — К.: Киев. нац. торг.-эконом. ун-т, 2004. — 719 с.
8. Милль Дж. С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Дж. С. Милль; [пер. с англ.; биограф. очерк М.И.Туган-Барановского]. — М.: Эксмо, 2007. — 1040 с. — (Антология экономической мысли).

9. Сніжко О. В. Сучасні теоретичні підходи до визначення сутності фінансової системи / О. В. Сніжко // Фінанси України. — 2012. — № 8. — С. 57—68.
10. Сноудон Б., Вэйн Х. Современная макроэкономика и ее эволюция с монетаристской точки зрения: интервью с профессором Милтоном Фридменом/ Б.Сноудон,Х. Вейн// Эковест. — 2002. — № 4. — Вып. 2. — С. 520—557.
11. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика. к новой теории передаточного механизма в макроэкономике. Кн. 1 : Институциональная теория. Методологический эскиз /О.С.Сухарев, ИЭ РАН. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. — 516 с.
12. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика: к новой теории передаточного механизма в макроэкономике: монография / О.С.Сухарев; Институт экономики РАН. Кн. 2 : Экономическая политика: проблемы теоретического описания и практической реализации. — М.: ЗАО Экономика, 2007. — 804 с.
13. Ткач А. А. Теоретичне підґрунтя формування фінансового інституціоналізму / А. А. Ткач // Фінанси України. — 2012. — № 8. — С. 98—105.
14. Унковская Т.Е. Новая парадигма понимания финансовой стабильности: разрешение парадоксов монетарной политики / Т. Е. Унковская // Экономическая теория. — 2009. — № 1. — С. 39—45.
15. Фридман М., Фридман Р. Свобода выбирать: Наша позиция / Пер. с англ. — М.: Новое издательство, 2007. — 356 с. — (Библиотека Фонда «Либеральная миссия»).

References

1. Gritsenko A. Ekonomichna teoriya v suchasnomu sviti / A.Gritsenko// Ekonomichna teoriya. — 2008. — № 10. — S. 40—54.
2. Zarubina N.N. Den'gi kak sotsiokul'turnyi fenomen: predely funktsional'nosti / N.N. Zarubina // Sotsiologicheskie issledovaniya — 2005. — № 7. — S. 13—21.
3. Lemeshchenko P.S. Institutsional'naya priroda deneg, ili shag k taine finansovogo krizisa/ P.S.Lemeshchenko// Vesnik BDU. — 2009. — Ser. 3. — № 1. — S. 103—111.
4. Lietar Bernar A. Budushee deneg: novyy put k bogatstvu, polnotsennomu trudu i bolee mudromu miru / Bernar A. Lietar. — M. : KRPA Olimp : AST : Astrel, 2007. — 493, [3] s.
5. Maevskii V. Vvedenie v evolyutsionnuyu ekonomiku. — M.: Izdatel'stvo «Yaponiya segodnya», 1997. — 106 s.
6. Maevskii V.I., Slutskin L.N. Inflyatsiya i fondovyi rynek: CPI i S&P 500 / V.I.Maevskii, L.N.Slutskin // Prikladnaya ekonometrika. — 2009. — № 3 (15). — S. 16—22.
7. Mazaraki A.A., Il'in V.V. Filosofiya deneg: Monografiya. — K.: Kiev. nats. torg.-ekonom. un-t, 2004. — 719 s.
8. Mill' Dzh. S. Osnovy politicheskoi ekonomii s nekotorymi prilozheniyami k sotsial'noi filosofii / Dzh. S. Mill'; [per. s angl.; biograf. ocherk M.I.Tugan-Baranovskogo]. — M.: Eksmo, 2007. — 1040 s. — (Antologiya ekonomicheskoi mysli).
9. Snizhko O. V. Suchasni teoretychni pidhody do vyznachennya sutnosti finansovoi systemy / O. V. Snizhko // Finansy Ukrainy. — 2012. — № 8. — S. 57—68.
10. Snoudon B., Vein Kh. Sovremennaya makroekonomika i ee evolyutsiya s monetaristskoi tochki zreniya: interv'yu s professorom Miltonom Fridmenom/ B.Snoudon,Kh. Vein// Ekovest. — 2002. — № 4. — Vyp. 2. — S. 520—557.
11. Sukharev O.S. Institutsional'naya teoriya i ekonomicheskaya politika. k novoi teorii peredatochnogo mekhanizma v makroekonomike. Kn. 1 :

Institutsional'naya teoriya. Metodologicheskii eskiz /O.S.Sukharev, IE RAN. — M.: ZAO «Izdatel'stvo «Ekonomika», 2007. — 516 s.

12. Sukharev O.S. Institutsional'naya teoriya i ekonomicheskaya politika: k novoi teorii peredatochnogo mekhanizma v makroekonomike: monografiya / O.S.Sukharev; Institut ekonomiki RAN. Kn. 2 : Ekonomicheskaya politika: problemy teoreticheskogo opisaniya i prakticheskoi realizatsii. — M.: ZAO Ekonomika, 2007. — 804 s.

13. Tkach A. A. Teoretichne pidgruntya formuvannya finansovogo institutsionalizmu / A. A. Tkach // Finansi Ukrainy. — 2012. — № 8. — S. 98—105.

14. Unkovskaya T.E. Novaya paradigma ponimaya finansovoy stabilnosti: razreshenie paradoksov monetarnoy politiki / T. E. Unkovskaya // Ekonomicheskaya teoriya. — 2009. — № 1. — S. 39—45.

15. Fridman M., Fridman R. Svoboda vybirat': Nasha pozitsiya / Per. s angl. — M.: Novoe izdatel'stvo, 2007. — 356 s. — (Biblioteka Fonda «Liberal'naya missiya»).